

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

KREITI YA 12

SEPEDI LELEMETLALELETŠO LA BOBEDI (SAL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

NOFEMERE 2008

MEPUTSO: 120

NAKO: 2 Diiri

Lephephe le, le na le matlakala a lesometshele (16).

DITAELO:

1. Lephephe le, le arotšwe ka dikarolo tše NNE, e lego A, B, C le D.
Karolo ya A: Tekatlhaologanyo
Karolo ya B: Kakaretšo
Karolo ya C: Thutapolelo le Tšhomišopolelo
Karolo ya D: Dingwalo
2. Araba dipotšišo ka moka.
3. Karolo ye nngwe le ye nngwe e ngwalwe letlakaleng la yona.
4. Badišiša ditaello ka šedi, gore o kgone go araba dipotšišo go ya ka moo o laelwago.
5. Badišiša dipotšišo pele o ka thoma go di fetola.
6. Tatelano ya dikarabo e swane le ya dipotšišo.
7. Ngwala ka bothakga, o šomiše polelo ya maleba ye e hlwekilego.

KAROLO YA A**TEKATLHAOLOGANYO****POTŠIŠO 1**

1.1 Badišiša temana ye gore o kgone go araba dipotšišo tša go latela.

Bosenyi

Bosenyi bo amana le go tshela melao yeo e beilwego. Bo arotšwe ka dihlopha tše di latelago:

Bja go amana le ekonomi: Mohuta wo o akaretša go hwetša tšhelete goba dithoto ka tsela ye e sego ya maleba. Se se šupa bofora mešomong, bohodu le go tšeela batho dithoto ka kgapeletšo. Bja go amana le dintwa goba go šomiša maatla: Mohuta wo o akaretša go bolaya, go kata le go betha goba go gobatša motho. Tše di latelago le tšona ke bosenyi: Go otlela o khoše madila, go reka diphahlo tša go utswiwa le tše dingwe.

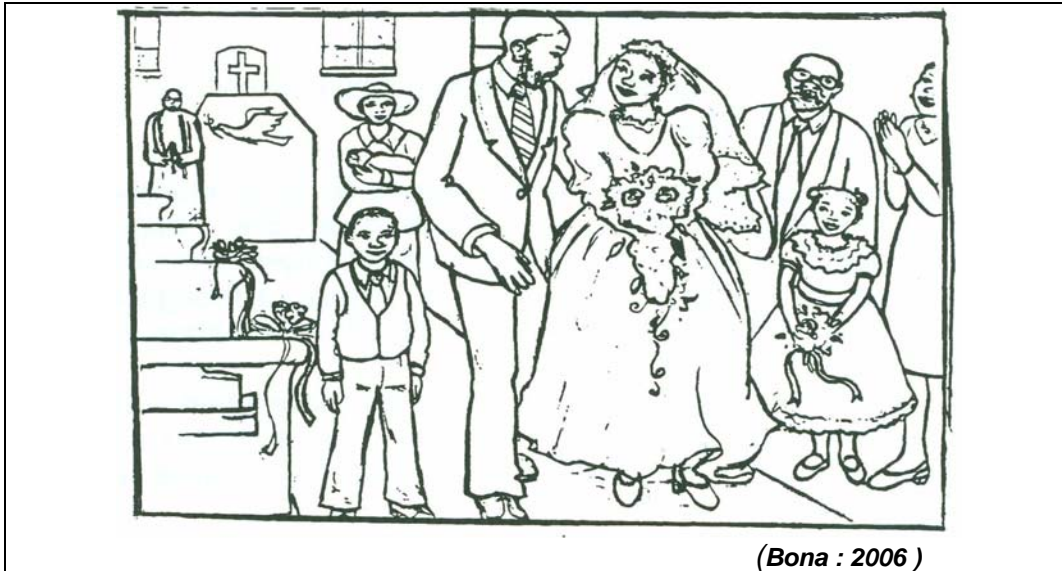
Bafsa ke bona ba amegago kudu tabeng ya bosenyi. Se se dira gore ba phele ka letšhogo. Ba ikwa ba se ba bolokega le ge ba le ka gae, dikolong le motseng. Se se dira gore bafsa ba hloke lethabo, ba be ba palelwe ke go šoma gabotse dithutong tša bona.

Tabakgolo le ge e le go fediša bosenyi, ba intasteri ya tša tšhireletšo ba hwetša tšhelete ka lebaka la bosenyi bjo. Ba direla batho magora a mohlagase, masoro a tšhireletšo le dialamo. O ka tsebiša maphodisa ka bosenyi bjo o bo bonago ka go leletša nomoro ye 0860010111. O ka thoma dihlopha tša go fediša bosenyi sekolong goba motseng wa geno.

- 1.1.1 Efa mehuta ye mebedi ya bosenyi go tšwa temaneng ye. (2)
- 1.1.2 Go ya ka temana ye, ke sehlopha sefe sa batho seo se amegago tabeng ya bosenyi? (1)
- 1.1.3 Na o ikwa bjang ka bosenyi mo nageng ya geno? (2)
- 1.1.4 Ngwala dikeletšo tše pedi tše o ka di fago batho ba go senya. (2)
- 1.1.5 Ngwala *nnete* goba *maaka* mafokong a a latelago: (3)
- (i) Maphodisa a thuša kudu tabeng ya bosenyi.
 - (ii) Bosenyi bo dira gore batho ba phele ba tšhogile.
 - (iii) Go lokelela batho dialamo ke bosenyi.

- 1.1.6 Mmušo wa geno o ahlola bjang motho ge a bolaile motho yo mongwe? (1)
- 1.1.7 Ge nkabe o le mmušo, o be o tla otlala bjang batho ba go utswa? (1)
- 1.1.8 Kgetha karabo ya maleba:
Go otlela o khoše madila ke go:
- (i) otlela o tagilwe.
(ii) otlela ka lebelo.
(iii) otlela o enwa tšuse. (1)
- 1.1.9 Na o bona bosenyi bo hlolwa ke eng? Efa dintlha tše pedi. (2)
[15]

1.2 Lebelela seswantšho se gomme o arabe o dipotšišo tša go latela:

- 1.2.1 Na o bona nke seswantšho se se emela tiragalo efe bophelong? (2)
- 1.2.2 Efa dihlopha tše tharo tša batho tšeo di tšwelelago mo seswantšhong. (3)
- 1.2.3 Tiragalo ye e tšwelelago mo seswantšhong e diragala lefelong lefe? Efa mabaka a mabedi. (3)
- 1.2.4 Go ya ka tsebo ya gago, na go na le phapano tiragalong ya mohuta wo gare ga setšo sa Bathobaso le Makgowa? Fahlela karabo ya gago ka dintlha tše pedi. (3)

- 1.2.5 Go ya ka kwešišo ya gago, na maikemišetšo a tiragalo ye ke afe mo bophelong? (2)
- 1.2.6 Ka tsebo ya gago matšoba ke seka sa eng? (2)
- [15]

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B

KAKARETŠO

POTŠIŠO 2

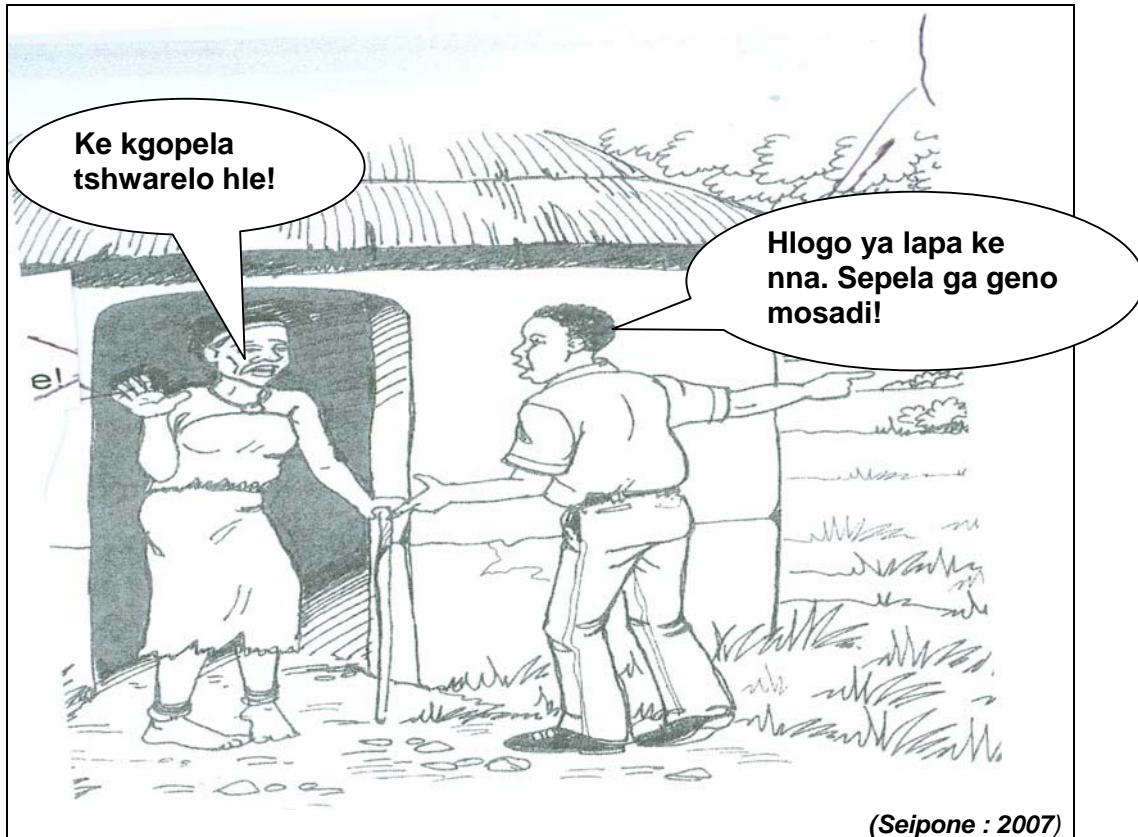
Akaretša temana ye e latelago ka mantšu a e ka bago a 50 – 60.

Rosina ke mosetsana wa go homola, wa go bonala a na le tlhompho. E ile ya ba maswabi mohla a lemoga gore o imile. Motseng ka moka go be go bolelwa ka yena ka ge e be e sa le yo monnyane. O be a na le mengwaga ye lesome. Batswadi ba gagwe ba ile ba nyama, kudu ka ge a be a sa tsebe le gore o imišitšwe ke mang. Dingaka le baoki ba be ba maketše ge Rosina a fihla sepetlele go tlo belega. Rosina o tlabilwe ke ngwana. O no mo kuka, a mo lebelela ge a lla. Rosina o belege a ngwadile mphato wa bošupa gomme a tšweletše. O re o nyaka go tšwela pele ka dithuto tša gagwe. Batswadi ba gagwe ga ba šome, ba iphelela ka mphiwafela wa tatagwe wa bogole. Tšhelete yeo e ka se kgone go hlokomela Rosina le ngwana wa gagwe. Ba Kgoro ya Maphelo ba re bafsa ba ima ka bontši matšatši a. Taba ye e oketša bodiidi ka malapeng a mantši. Borasaekholotši ba re Rosina o tshetše magato a mangwe a bophelo. Ba re go bohlokwa gore motho a fete magato ka moka a bophelo. Ba lemogile gore go ima ga bafsa go hlolwa ke gore batswadi ga ba bolele le bana ba bona ka tša thobalano.

PALOMOKA YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C**THUTAPOLELO LE TŠHOMIŠOPOLELO****POTŠIŠO 3**

Bala poledišano yeo e tšwelelago mo seswantšhong gomme o arabe dipotšišo tša go latela.

- 3.1 Na o bona nke monna yo o ikwa bjang (maikutlo) ge a bolela le mosadi wa gagwe? (2)
- 3.2 Ngwala lefoko leo le laetšago gore monna yo o gatelela mosadi. (2)
- 3.3 Hlogo ya lapa e ra go reng? (2)
- 3.4 Ngwala nyenyefatšo ya mantšu a:
- (i) sehlare
- (ii) seeta. (2)

- 3.5 Ngwala lefoko le le latelago ka polelotirišwa (tirwa)
Mosadi o kgopela tshwarelo.
Thoma lefoko la gago ka gore: Tshwarelo... (2)
- 3.6 Ngwala lefoko le le latelago ka polelotharedi:
Sepela ga geno mosadi.
Thoma lefoko la gago ka gore: Mosadi o laelwa gore... (2)
- [12]**

POTŠIŠO 4

Bala temana ye e latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

Mmušo o dira phošo ye kgolo ka go fa digole le basadi mešomo. Batho bao ga ba tsebe selo ebile ga ba na bokgoni go tša kgwebo. **Mothomotho ke monna, o kgona dilo ka moka, ebile ke moetapele wa nnete.** Seboledi se se lebala gore: Se bone go akalala ga bonong, go wa fase ke ga boyona.

- 4.1 Ngwala mafokonolo a mabedi ao a bopilego lefoko le le swiswadišwego. (2)
- 4.2 Tsopola lefoko leo le laetšago kgethologanyo go tšwa temaneng ye. (2)
- 4.3 Efa mohuta wa lehlaodi le le latelago:
Ye kgolo (2)
- 4.4 Hlama dipotšišo ka mabotšiši a a latelago:
(i) Na
(ii) mang (2)
- 4.5 Tsopola seema se se dirišitšwego mo temaneng ye. Efa tlhalošo ya sona ka boripana. (2)
- [10]**

POTŠIŠO 5

- 5.1 Temana ke ye e a latela, e ngwalolle gomme o lokele maswaodikga mo go swanetšego:

Ge letšatši le hlaba Sofonia o tšea dipuku tša gagwe o ya sekolong Yena o tseba sekolo Gauteng Afa o tla Fihla ka nako lehono Ruri ge a ka tla ka nako ya mehlang ke tla mo ruta go phela le batho

(5)

- 5.2. Kgetha lentšu la maleba go ao o a filwego ka mašakaneng mafokong a a latelago.

5.2.1 Modimo ke (Mmopi, Mobupi) wa diphedi tšohle (1)

5.2.2 (Diboofolo, Diphoofolo) di filwe maina ke batho. (1)

5.2.3 Letšatši la (boshupa, bošupa) le kgethilwe go ba lona la go khutša. (1)

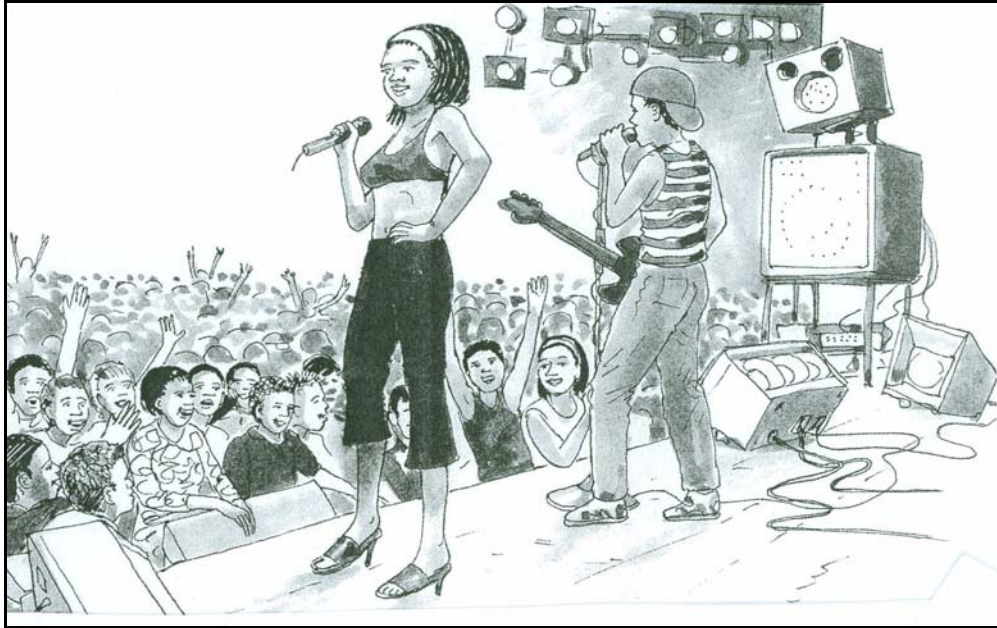
5.2.4 (Ipotšiše, Iputšiše) gore wena o khutša neng. (1)

5.2.5 Ruri! (Iefase, lefaase) ga le na khutšo. (1)

[10]

POTŠIŠO 6

Bala ditaba tšeo di lego mo seswantšhong se gomme o arabe dipotšišo tše di latelago:

(The Star : 2008)

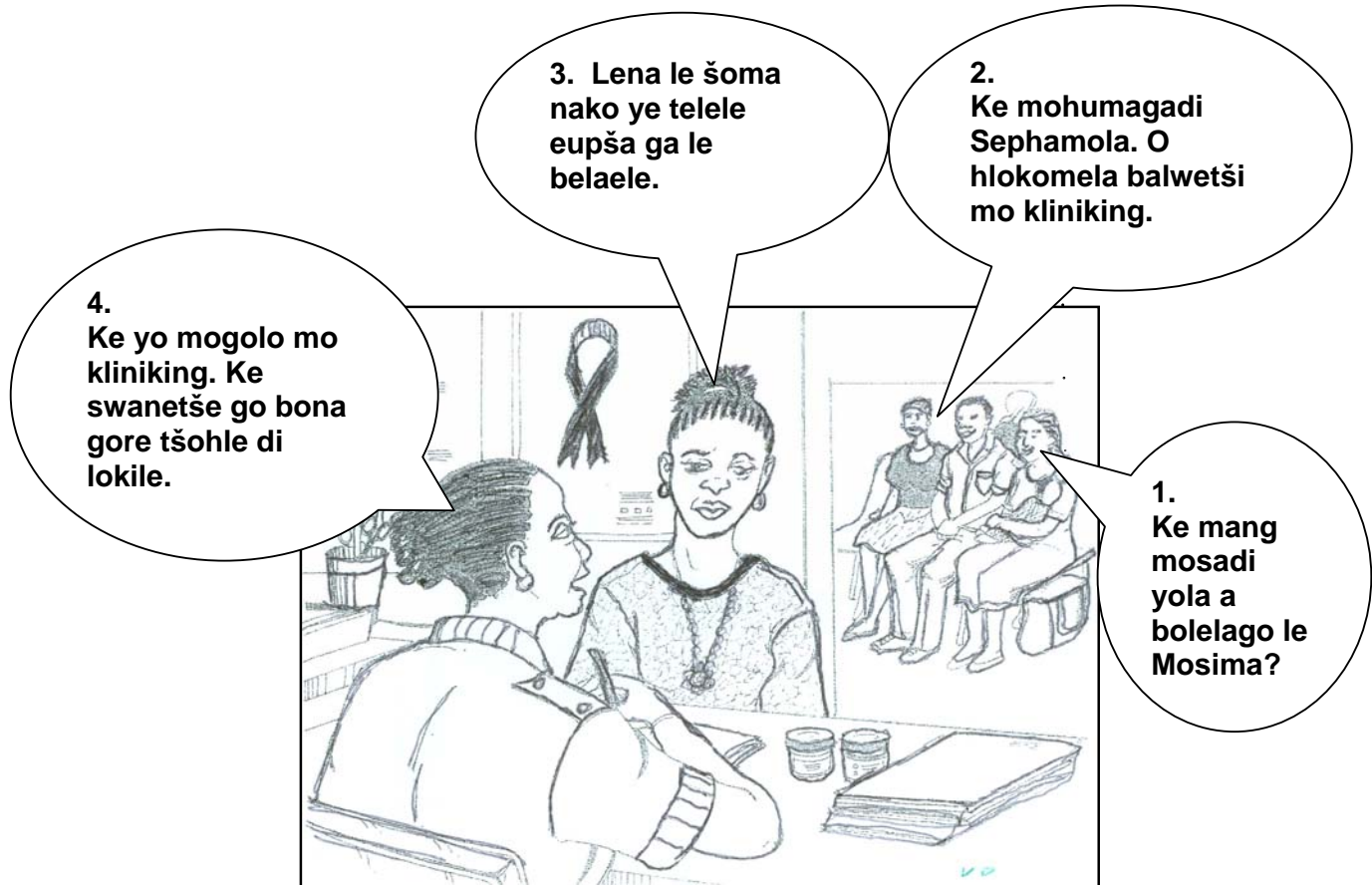
Bafsa ba ba opela gabotse. Babogedi ba thabile kudu. Ke letšatši la bona la June 16. Bao ba opelago ba šetše ba lapile.

- 6.1 Na babogedi ba laetša maikutlo afe? (2)
- 6.2 Šomiša lentšu le “šetše” bjalo ka lethuši lefokong. (2)
- 6.3 Ngwala lentšu leo le laetšago ka mokgwa woo babogedi ba thabilego ka gona. (2)
- 6.4 Tsopola lešalarui leo le dirišitšwego ditabeng tša ka godimo. (2)
- 6.5 Tliša lediri le, **opela**, ka lefetile. (2)

[10]

POTŠIŠO 7

7.1 Lebedišiša seswantšho se se latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo:

(Soul City : 2007)

- 7.1.1 Ngwala khutsofatšo/kopanafatšo ya lentšu le, mohumagadi. (1)
- 7.1.2 Efa lelatodi la lentšu le, **mogolo**. (1)
- 7.1.3 Ngwala lentšu le tee sebakeng sa lefoko le: **mosadi yo a hlokomelago balwetši**. (2)
- 7.1.4 Tsopola mafoko a mabedi ao a kopanywago ke lentšu le, **eupša**. (2)
- 7.1.5 Ka magato a papetšo re re:
Ye telele - Ye teletšana - Ye teleletelele.
Wena feleletša mo: **Yo mogolo** - ----- (2)

7.2 Bala ditaba tše di lego mo seswantšhong gomme o arabe dipotšišo tša go latela.

(Sowetan: 2008)

- 7.2.1 Ngwala lefoko le le latelago ka kganetšo:
Ke rekiša dipene. (2)
- 7.2.2 Laetša sediri, tiro le sedirwa lefokong le le latelago:
Mošemane o reka dijo. (3)
- 7.2.3 Na moselana wa **-ana** o laetša eng mo lentšung le: dietana? (1)
- 7.2.4 Ngwala mantšu a a latelago ka botee:
(i) Baithuti
(ii) Dietana (2)
- 7.2.5 Šomiša lentšu le **ithutile** mafokong a mabedi go laetša gore le na le ditlhalošo tša go fapana? (2)

[18]

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 60

KAROLO YA D**DINGWALO****POTŠIŠO 8****ARABA 8.1 GOBA 8.2**

8.1 DIKANEGELOKOPANA

GO TSEBA MANG – H.H. RAMOKGOPA**ARABA DITSOPOLWA TŠE PEDI FELA**

Bala ditsopolwa tša ka tlase gore o tle o kgone go araba dipotšišo tšeo di di latelago.

Setsopolwa A

Mpho a ema leribeng la pata e kgolo, a lebelela ka lehlakoreng la gagwe la go ja a se bone selo. A tsena pateng go seleda ka Bodikela. Segokgo se seso sa mabaibai sa tšwelela kua Borwa ka lebelo le le makatšago. Mokgalabje Serole a sa re ke tla re hee! Kгаа! Ya ba se fetile, le go dirang se sa dira. Sobe ka mmoto, ya ba se ile. Batho ba tšwa ka lebenkeleng ka bontši; ba bangwe ba tšwa ka Sekhokho ba kitimela pateng e kgolo. Ba hwetša maloba e le maabane, motorokara o moso o pšhatlagantše ngwana yola wa batho le mabotlhwana a tšwile diphatlophatlo di gašane tseleng le tikologong ya yona.

(Letl: 13-14)

- 8.1.1 Tsopola mothladi wo o laetšago gore Mpho o hlokofetše. (2)
- 8.1.2 Setsopolwa se se fa batho molaetša ofe? (2)
- 8.1.3 Na mokgalabje Serole o laetša maikutlo afe? (2)
- 8.1.4 Tsopola mantšu go tšwa setsopolweng ao a šupago motorokara o moso o mobotse. (2)
- 8.1.5 Kgetha mantšu a mabedi a go laetša gore tikologo ya setsopolwa se ke ya sebjalebjae. (2)
- Motorokara
 - Bodikela
 - mabenkele.

[10]

Setsopolwa B

Sefolo a laodiša tše di ba diragaletšego lapeng la gagwe le dipelaelo tše ba nago le tšona. O re: Aphiri a tšea seipone se sa seiponeipone a se tlotšatlotša ka sehlare se sešweu a ntše a bolela mantšu a ke sa kgonego go a gopola, ka gobane o be a bolela ka segagabo. A napa a re ke lebelele ka seiponeng. Ge ke lebelela ka makala kudu ka gobane gona ka moo seiponeng go be go bonala batho ba bararo-banna ba babedi le mosadi. Batho bao ka ba tseba. Yo mongwe wa banna bao ke ngaka, a bile a apere kuwane ye ke e tsebago a athile jase; ke Rapuane. Monna yola yo mongwe a na le mosadi wa gagwe. **(Letl: 44)**

8.1.6 Kgetha karabo ya maleba
Lentšu le seiponeipone le šupa gore:

- (i) Ke se sennyane
(ii) Ke selo sa go nyatšega. (2)

8.1.7 Pana A le B

A	B
(a) setšo	(1) A bolela ka segagabo
(b) phedišana	(2) Sefolo o tlo lwa le batho bao a ba bonego seiponeng
	(3) Ngaka ya ditaola

(2)

8.1.8 Na o kwana le se se dirilwego ke Aphiri go tšwa temaneng?
Fahlela karabo ya gago. (2)

8.1.9 Ka moo o badilego kanegelokopana ye, e tšweletša Sefolo bjalo ka monna wa mohuta mang? (2)

8.1.10 Na o bona Sefolo a tla phedišana bjang le batho bao a ba bonego seiponeng. (2)
[10]

Setsopolwa C

Madimabe ke selo sa go makatša; ge a ka go wela, a fela a latelana, gomme go tšea sebaka gore a go tlogele goba ke naleli yeo motho a tswetšwego ka tlase ga yona, ga re tsebe. *Go tseba mang?* Mohla MmaSerwadi a fihla gona moo ga Mna.Feus o hweditše monna yoo wa lekgowa a rwalwa kua tipeng ya dikgomo a išwa kua ngwakong, go bonala gore o bohlokong bjo bogolo. Ge a botšiša gore o rileng babereki ba mmošša gore o ragilwe ke ye nngwe ya dikgomo ge di ntše di kgakgarega bjalo.

MmaSerwadi: “Na o be a le ka mogorogorong woo le dikgomo, ge a tla ba a ragwa ke ye nngwe?” **(Letl: 53)**

- 8.1.11 Tsopola mohlala wa makgethepolelo go tšwa temaneng gomme o laetše mohola wa ona. (2)
- 8.1.12 Akaretša dikgopolo tša setsopolwa se ka mafoko a mabedi. (2)
- 8.1.13 Kgetha karabo ya maleba. Lentšu le “Kgakgarega” go tšwa temaneng ye le šupa:
- (i) Go robala
 - (ii) Go hlabana
 - (iii) Go fofafofa le go kitimišana. (2)
- 8.1.14 Na o bona e ka motho a ka kgona go iphediša ka ditonki? Efa lebaka la karabo ya gago. (2)
- 8.1.15 Ke ka lebaka la eng Sefala a dutše weithinthrae nako e telele? (2)
- [10]**

GOBA

8.2 DINONWANE

MOEPATHUTSE – S.A. MAKOPO**ARABA DITSOPOLWA TŠE PEDI FELA**

Bala ditsopolwa tša ka tlase ka šedi gore o tle o kgone go araba dipotšišo tšeo di tlogo di latela.

Setsopolwa A

Košana yeo ya nonyana ya tšhoša le go befediša Mašilo.
 ...Nkano.
 Mašilo a topa maswikana a betša nonyana yeo.
 ...Nkano.
 Moragwanyana ya boa gape.
 ...nkano.
 E fela e boeletša košana yela.
 ...Nkano.
 Ge meriti e ewa Mašilo a gapa dikgomo a leba gae.
 ...Nkano.
 Nonyana ya šika naye e opela košana ya yona.
 ...Nkano.
 Ge Mašilo a fihla gae bagolo ba re: "Na Mašilwane o kae?"
 ...Nkano. **(Letl: 12)**

- 8.2.1 Koša ya nonyana e bolela ka eng? (2)
- 8.2.2 Ke leano lefe leo le logilwego ke Mašilo go bolaya Mašilwane? (2)
- 8.2.3 Efa mohola wa mantšu a "nkano" go ya ka mo a dirišitšwego mo nonwaneng. (2)
- 8.2.4 Na maitshwara a Mašilo a a amogelega setšhabeng? Efa lebaka la karabo ya gago. (2)
- 8.2.5 Ngwala nnete goba maaka mafokong a a latelago:
- (i) Nonwane ye e ruta batho gore ba se ke ba ba le mona/lehufa.
 (ii) Nonwane ye e ruta batho gore le ge o ka dira bobbe sephiring, go tla tsebega. (2)

[10]**Setsopolwa B**

Ge a fihla a hwetša mogogonope o šetše o gorogile.
 Wona wa boeletša košana yela gape.
 Mokadiathola a gadima kua le kua, a setlega pelo, gomme a kitimela ka mokutwaneng wa gagwe. Ge a etšwa ka fao, a namela mohlare wola, a kga lekalana, a le gašagaša ka sehlaletsoko, a tswapinya basadi bale le bana bale ka moka.
 Ditopo tšela ge di ekwa di tswapinywa, tša thoma go ethimola tša phafoga! Seseo sa moselana! **(Letl: 29)**

- 8.2.6 Mantšu a "se seo sa moselana!" a ra go reng? (2)

- 8.2.7 Ke karolo efe ye e ralokwago ke mogogonope mo nonwaneng ye? (2)
- 8.2.8 Ngwala matseno a mabedi a nonwane. (2)
- 8.2.9 Efa baanegwa ba babedi go tšwa mo nonwaneng ye. (2)
- 8.2.10 Kgetha karabo yeo e sego ya maleba:
Nonwane ye e re ruta:
- (i) Gore re se tshela ditaelo tšeo re di filwego
- (ii) Gore mogogonope o a opela (2)

[10]**Setsopolwa C**

Ba sešo ba fihla kgole, ba gahlana le monna yo mongwe a etšwa go tsoma. Le yena a makala go bona batho ba babedi ba nametše pokolo, ebile e lekeleditše leleme ka go lapa. Ge a ba bona a re: "Aowa hle, banna! Le ka napa la tlaiša phoofolo ka mokgwa wo? Banna ba babedi ba dinatla godimo ga pokolwana?
Aowa, le ge ba reng! Ke ge nkabe lena le fologa pokolo gomme le e šikara magetleng!"
BoMatheetšabohle le morwa ba fologa pokolo yela, ba e tlema maoto ka lenti ba e rwala ba sepela. **(Letl: 63)**

- 8.2.11 Efa molaetša wo o tšweletšwago ke nonwane ye. (2)
- 8.2.12 Ditiro tša Matheetšabohle le morwa di laetša gore ke batho ba mohuta mang? (2)
- 8.2.13 Kgetha karabo ya maleba
Hlogo ya setsopolwa se: Matheetšabohle o tshwenyegile, e ra gore
- (i) Matheetšabohle o thabile
- (ii) Matheetšabohle o gakanegile / Ga a tsebe gore a direng (2)
- 8.2.14 Efa lefelo leo nonwane ye e diragalago go lona. (2)
- 8.2.15 Tsopola ditaba tša go se kgodiše go tšwa nonwaneng. (2)

[10]**PALOMOKA YA KAROLO YA D: [20]****PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 120**